

Cezary Malinowski

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

ORCID: 0009-0000-6221-8804

cezary6000@gmail.com

Prawo do tożsamości dziecka urodzonego w drodze surogacji

The Right to Identity of a Child Born Through Surrogacy

ABSTRACT

The following article examines the right to identity of children born through surrogacy. It is a review of international law, the jurisprudence of the European Court of Human Rights (in particular, *Menesson v. France*, *Labassee v. France*, *Paradiso and Campanelli v. Italy*, *A.M. v. Norway*), Polish state law, jurisprudence and legal literature, the purpose of which is to establish: what is the right to identity, what is its scope and elements, and what is the current standard of protection of the child's identity. The article also addresses the conflict between the right to identity of a child born as a result of a surrogate pregnancy, in the context of the right to know one's origin, and the right to privacy of gamete donors who wish to preserve their anonymity.

Keywords: surrogacy, child, right to an identity, private life, birth certificates, surrogacy agreements

WPROWADZENIE

Surogacja, określana również jako ciąża zastępcza czy macierzyństwo zastępcze, jest to sytuacja, gdy kobieta decyduje się na zajście w ciążę i urodzenie dziecka w celu przekazania praw rodzicielskich na inną osobę lub osoby¹, tj. na rzecz tzw. rodziców docelowych. Charakter prawny surogacji jest sporny, niektórzy opowiadają się za traktowaniem jej jako szczególnej formy adopcji, inni jako umowy cywilnoprawnej, jeszcze inni za jej penalizacją i klasyfikowaniem jako czyn zabro-

¹ M. Safjan, *Prawne problemy zastępczego macierzyństwa*, [w:] *Prawne problemy ludzkiej prokreacji*, red. W. Lang, Toruń 2000, s. 292–305; M. Nestorowicz, *Prawo medyczne*, Toruń 2000, s. 175–179.

niony, przyrównując ją do handlu ludźmi. Choć omawiana praktyka jest, można by rzec, stara jak świat, gdyż jest znana co najmniej od czasów biblijnych (Abraham, Jakub)², to brakuje europejskiego konsensusu, a problematyka ciąży zastępczej, zarówno pod kątem prawnym, jak i moralnym pozostaje kontrowersyjna i skomplikowana, zwłaszcza uwzględniając wszystkie możliwe jej warianty związane ze współczesnym rozwojem metod prokreacji wspomaganiej. Obecnie procedurę można przeprowadzić: z użyciem komórek rozrodczych rodziców docelowych, tylko jednego z tych rodziców, komórki rozrodczej surogatki, komórek innych osób (anonimowych lub znanych)³. Każda z potencjalnych kombinacji prowadzi do dalszych komplikacji ze względu na zróżnicowanie więzi genetycznych, biologicznych, prawnych oraz zaburzenie tradycyjnych ról społecznych matki i ojca, przez rozszczepienie fundamentalnych elementów je konstytuujących, motywując niektóre środowiska naukowe do wyodrębnienia i odróżnienia: matki genetycznej (dawczyni komórki jajowej), biologicznej (która urodziła dziecko) społecznej (wychowującej dziecko) oraz podobnych podziałów⁴. Powyższe aspekty tworzą liczne problemy: jaki jest charakter prawny surogacji?; jeżeli to umowa, to co jest jej przedmiotem?; jaki ma być reżim odpowiedzialności stron? Pojawia się tutaj również powoływana w literaturze problematyka prawa do poznania swojego rodzica biologicznego/genetycznego, które pozostaje w kolizji z prawem do prywatności dawcy komórki rozrodczej, który chce zachować swoją anonimowość⁵. Co więcej, często pary decydują się na przeprowadzenie procedury za granicą, czy to ze względu na brak dostępności takich usług, czy też częściej – ze względu na brak prawnych regulacji bądź zakaz na terenie zamieszkiwanego państwa, co kreuje wiele dalszych problemów, chociażby z transkrypcją zagranicznego aktu urodzenia czy potencjalną odpowiedzialnością karną, nawet jeżeli praktyka jest dozwolona w miejscu jej przeprowadzenia⁶. Oprócz tych i wielu innych problemów prawnych istnieją również rozliczne wątpliwości na tle etycznej dopuszczalności omawianej praktyki.

Tematyka niniejszego opracowania jest jednak *stricte* ograniczona do sytuacji prawnej dziecka poczętego w drodze ciąży zastępczej, w szczególności prawa do tożsamości. Należy zauważyć, że tożsamość człowieka jest jednym z kluczowych elementów w procesie rozwoju psychofizycznego każdego człowieka, zwłaszcza na

² Księga Rodzaju 16; 30.

³ R. Türk, F. Terzioğlu, *Ethical Issues in The Surrogate Maternity Practice*, Ankara 2014, s. 100.

⁴ M. Soniewicka, *Dylematy zastępczego macierzyństwa*, Kraków 2009.

⁵ D. Krekora-Zajac, *Prawo do poznania matki biologicznej według krajowego prawa rodzinnego*, Warszawa 2014, z. 1, s. 144.

⁶ Na przykład w sprawie Paradiso and Campanelli v. Italy (Application no. 25358/12) – gdzie równolegle z postępowaniem krajowym dot. przyszości dziecka toczyła się sprawa karna przeciwko rodzicom docelowym, zob. § 21 i 67 wyroku.

tych najwcześniejszych etapach życia, kiedy to najbardziej potrzebuje stabilności i gdy kształtują się podstawy osobowości człowieka. Prawo do tożsamości dziecka jest chronione m.in. przez artykuł 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej: EKPC) jako element życia prywatnego, a także przez artykuły 7 i 8 Konwencji o Prawach Dziecka (dalej: KoPD). Sam termin „tożsamość” nie posiada wyjaśnienia w powyższych aktach prawnych, w art. 8 KoPD wymieniono elementy składowe, takie jak obywatelstwo, nazwisko, stosunki rodzinne, to wyliczenie nie ma jednak charakteru enumeratywnego. Brakuje pełnej, jednolitej definicji pojęcia „tożsamość” w jakimkolwiek akcie prawa międzynarodowego, również na gruncie polskiego prawa stanowionego na próżno szukać definicji legalnej tego pojęcia. Zarówno tożsamość, jak i prawo do tożsamości są pojęciami o niezwykle złożonym charakterze. Trudność w ustaleniu bierze się z wieloznaczności pojęcia tożsamości, jak również występowania dużej liczby elementów, które tworzą jego ogólne pojmowanie, co daje temu pojęciu charakter bezsprzecznie interdyscyplinarny⁷.

W świetle nauk psychologicznych tożsamość jednostki kształtuje się na trzech płaszczyznach: autorefleksja, relacje rodzinne oraz interakcje z resztą środowiska społecznego. Chodzi o umiejscowienie siebie w określonym kontekście. Tożsamość, czyli wiedza o tym, kim się jest, gdzie się jest i kto nas otacza, stanowi kluczowy składnik emocjonalnego bezpieczeństwa. Badania psychologiczne wskazują, że brak możliwości poznania własnego pochodzenia może się stać czynnikiem negatywnie wpływającym na kształtowanie się własnej tożsamości. Stan niepewności, który z tego wynika, wpływa źle na poczucie bezpieczeństwa dziecka i może powodować uszczerbek na zdrowiu psychicznym wielu dzieci, które nie były wychowywane przez rodziców genetycznych, pojawia się potrzeba poznania własnego pochodzenia. Zaspokojenie tej potrzeby jest konieczne dla uzyskania poczucia kompletności oraz integralności⁸.

Niniejsze opracowanie jest przeglądem prawa międzynarodowego, orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC), a także polskiego prawa stanowionego, orzecznictwa i literatury prawniczej, którego celem jest przedstawienie problematyki związanej ze specyfiką sytuacji dziecka poczętego w drodze ciąży zastępczej w kontekście jego prawa do tożsamości.

⁷ E. Michałkiewicz-Kądziała, *Prawo do tożsamości człowieka w prawie polskim i międzynarodowym*, Warszawa 2020, wyd. 1, rozdz. I.

⁸ P.D. Jaffé, *Access to one's origins from a psychological point of view*, [w:] *European Commission, Challenges in adoption procedures in Europe – ensuring the best interests of the child*, Joint council of Europe and European Commission conference, 30 November –1 December 2009, Strasbourg 2011, s. 189.

1. PRAWO MIĘDZYNARODOWE

Problematyka ochrony tożsamości dziecka była przedmiotem refleksji naukowej i orzeczniczej niemal od początku obowiązywania Konwencji o Prawach Dziecka. Uznaje się, że „tożsamość” dziecka – bez dodatkowych określeń doprecyzowujących to pojęcie, obejmuje prawo do nazwiska, obywatelstwa, a także prawo do wiedzy o własnym pochodzeniu genetycznym i biologicznym⁹. Ochrona ta wynika z wyżej wspomnianych art. 7 KoPD: „dziecko od momentu urodzenia będzie miało prawo do otrzymania imienia, uzyskania obywatelstwa oraz, jeśli to możliwe, prawo poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką” oraz art. 8 KoPD, wedle którego: „1. Państwa-Strony podejmują działania mające na celu poszanowanie prawa dziecka do zachowania jego tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych, zgodnych z prawem, z wyłączeniem bezprawnych ingerencji. 2. W przypadku gdy dziecko zostało bezprawnie pozbawione części lub wszystkich elementów swojej tożsamości, Państwa-Strony okażą właściwą pomoc i ochronę w celu jak najszybszego przywrócenia jego tożsamości”.

W kontekście naszych rozważań należy zastanowić się nad rozumieniem słowa „rodzice”, tak jak już wspomniano na wstępie w dobie rozwoju technik wspomaganego prokreacji, dochodzi do rozszczępienia tradycyjnego rozumienia ról społecznych matki i ojca. Nie ulega wątpliwości, że omawiane pojęcie w obrębie art. 7 obejmuje swoim zakresem stosunki tradycyjnego pokrewieństwa. Co jednak z rodzicami docelowymi? Należy zauważyć, że to właśnie dzięki ich woli i działaniu dziecko znalazło się na świecie. Uzasadnionym twierdzeniem wydaje się fakt, że pozbawienie możliwości poznania czy utrzymywania kontaktów z rodzicami docelowymi odbiera dziecku możliwość pełnego poznania swojego pochodzenia, a co za tym idzie swojej tożsamości.

Podstawową trudnością jest tutaj brak legalnej definicji. W dogmatyce prawa natomiast wyrażono pogląd, że pojęcie „rodzice” w rozumieniu art. 7 Konwencji powinno być interpretowane możliwie najszerszej i oprócz rodziców biologicznych oraz rodziców adopcyjnych powinno obejmować swoim zakresem następujące kategorie osób¹⁰: pierwszą są „rodzice genetyczni” (*genetic parents*), czyli kobieta, od której pochodzi komórka jajowa oraz mężczyzna będący dawcą nasienia. Za uwzględnieniem w zakresie omawianego pojęcia rodziców genetycznych przemawiają chociażby względy medyczne. Drugą kategorią są osoby związane z dzieckiem poprzez jego urodzenie (*birth parents*), czyli kobieta, która dziecko urodziła, i mężczyzna, który przyznawał się do ojcostwa ze względu na relację łączącą go z matką w czasie urodzenia przez nią dziecka. Chodzi tutaj o społecz-

⁹ E. Michałkiewicz-Kądziela, *op. cit.*, rozdz. I.

¹⁰ R. Hodgkin, P. Newell, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, Geneva 2007, s. 105 i nast.

ne rozumienia pojęcia „ojca” występujące w danej kulturze ze względu na jego znaczenie dla kształtowania tożsamości dziecka. Trzecią kategorią będą „rodzice społeczni” (*psychological parents*), czyli osoby, które opiekowały się dzieckiem w okresie niemowlęctwa i dzieciństwa. Ich uwzględnienie jest uzasadnione istotnym wpływem, jaki mają na kształtowanie tożsamości dziecka¹¹.

Należy uznać, że przedstawiona szeroka interpretacja pojęcia „rodzic” w większym stopniu jest zgodna z celami Konwencji, zwłaszcza z zasadą poszanowania najlepszego interesu dziecka, wyrażoną w art. 3 Konwencji, niż zawężające ujęcie tego pojęcia. Słuszny jest także pogląd, że umożliwienie dziecku uzyskania informacji o biologicznych rodzicach leży w jego najlepszym interesie¹².

2. UJAWNIEŃ TOŻSAMOŚCI DAWCÓW GAMET

Istotnym zagadnieniem związanym z prawem do tożsamości dziecka poczętego w drodze macierzyństwa zastępczego jest konflikt między prawem do poznania swoich rodziców a prawem do prywatności dawców komórek rozrodczych. Na tym gruncie należy przytoczyć opinię Komitetu Praw Dziecka, według którego może zachodzić sprzeczność pomiędzy prawem dziecka do poznania swoich rodziców a polityką władz w zakresie sztucznej prokreacji, mianowicie praktyką utrzymywania w tajemnicy tożsamości dawców nasienia. Komitet odniósł się także do sytuacji, w której prawo krajowe regulujące kwestię prokreacji wspomaganą medycznie przewidywało, że dziecko może uzyskać informacje dotyczące tożsamości własnego ojca wyłącznie wówczas, gdy przemawia za tym jego uzasadniony interes. Komitet wyraził obawę, że pojęcie uzasadnionego interesu może być rozmaicie interpretowane, jednocześnie zalecił Państwu-Stronie zapewnienie w miarę możliwości poszanowania prawa do poznania własnych rodziców¹³.

Należy tutaj zauważyć, że zgodnie z treścią art. 7 KoPD dziecku przysługuje prawo do poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką „jeśli to możliwe”, przez co rzucone prawo nie ma charakteru absolutnego. Sformułowanie to zostało przyjęte na wniosek delegacji Stanów Zjednoczonych, która twierdziła, że w przypadku adopcji nie zawsze jest możliwe ani pożądane, aby dziecko przysposobione uzyskało dostęp do tego rodzaju informacji¹⁴. Ustawodawstwo adopcyjne niektórych państw przewiduje całkowitą poufność przysposobienia, co skutkuje

¹¹ A. Jakuszczyk, *Prawo poznania własnych rodziców w świetle Konwencji o prawach dziecka*, Bydgoszcz 2017, s. 146–148.

¹² *Ibidem*, s. 148.

¹³ *Ibidem*, s. 152.

¹⁴ G. Van Bueren, *Children's Access to Adoption Records: State Discretion or an Enforceable International Right?*, „Modern Law Review” 1995, nr 58 (1), s. 37.

brakiem prawnej możliwości uzyskania przez dzieci informacji zarówno o fakcie przysposobienia, jak i o ich rodzicach biologicznych. W odniesieniu do takich krajów Komitet Praw Dziecka stanowczo zalecał, że należy gwarantować dziecku możliwość uzyskania informacji dotyczących swoich rodziców, środowiska, w którym się urodziło, oraz istotnych faktów historii medycznej zarówno własnej, jak i jego rodziców, a także stworzenie odpowiednich dla tego celu mechanizmów prawnych, włączając w to przepisy regulujące minimalny wiek, którego osiągnięcie będzie stanowić przesłankę uzyskania prawa do informacji oraz wprowadzenie środków zawodowego wsparcia w tym zakresie¹⁵.

Jak słusznie zauważa dr A. Jakuszewicz, „stanowisko Komitetu wydaje się jednostronne; Komitet [...] nie dokonuje bowiem odpowiedniego wyważenia kolidujących praw zainteresowanego dziecka, praw innych osób oraz względów interesu publicznego. [...] interpretując art. 7 ust. 1 Konwencji, odczytuje go w oderwaniu od innych jej postanowień. Poszczególne prawa gwarantowane w Konwencji nie powinny zaś być interpretowane w sposób wyizolowany; należy je raczej odczytywać w kontekście pozostałych materialno-prawnych unormowań Konwencji, zwłaszcza w świetle zasady respektowania najlepszego interesu dziecka. Przywołana zasada stanowi dyrektywę interpretacyjną nakazującą dokonanie takiego wyważenia kolidujących praw dziecka, aby w najwyższym stopniu urzeczywistnić jego najistotniejsze interesy. Ponadto Konwencja nie powinna być interpretowana w sposób wyizolowany od innych instrumentów prawno-międzynarodowych z zakresu praw człowieka. Z tego względu w procesie wykładni praw gwarantowanych w Konwencji, w tym prawa poznania swoich rodziców, należy wziąć pod uwagę kolidujące prawa i wolności innych osób oraz konieczność ochrony interesu publicznego”¹⁶.

3. ORZECZNICTWO EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

Postępowania przed ETPC związane z ciążą zastępczą najczęściej opierają się na naruszeniu praw chronionych art. 8 EKPC, tj. prawa do poszanowania życia rodzinnego i życia prywatnego. Należy zauważyć, że Trybunał niechętnie stwierdza istnienie więzi rodzinnych w przypadkach ciąży zastępczej, w przeważającej mierze przypadków ograniczając się do stwierdzenia ich istnienia pod warunkiem więzi biologicznej, czy też uznanej więzi prawnej między dzieckiem a co najmniej jednym z rodziców docelowych, jeszcze rzadziej Trybunał stwierdza wystąpienie naruszenia. Jednocześnie należy zauważyć i uznać za bardzo słuszną praktykę rozdzielania życia rodzinnego rodziców docelowych i prawa do życia prywatnego dzieci, jest

¹⁵ A. Jakuszewicz, *op. cit.*, s. 153.

¹⁶ *Ibidem*, s. 153.

to bardzo istotne, gdyż pozwala na dokładniejsze zbadanie sprawy, bezpośrednio przez pryzmat interesów dziecka i to nawet w sytuacjach, gdy Trybunał nie uzna, że powstało życie rodzinne lub jego prawnie chroniona ekspektatywa, czy że nie doszło do naruszenia. Jednocześnie rozpatrywanie powyższych spraw pod kątem prawa do poszanowania życia prywatnego dzieci pozwala nam na spojrzenie na problem z szerszej perspektywy i rozważenie czynników, które nie wchodziłyby w grę przy samym poszanowaniu życia rodzinnego, jak chociażby więzi emocjonalne i inne powstałe między dorosłym a dzieckiem w sytuacjach innych niż pokrewieństwo, związane z życiem i tożsamością dziecka.

4. MENNESSON PRZECIWKO FRANCJI I LABASSE PRZECIWKO FRANCJI

W obydwu sprawach organy francuskie, opierając się na klauzuli porządku publicznego i braku jurysdykcji kalifornijskiego sądu stanowego na terenie Francji, odmówiły rejestracji zagranicznego aktu urodzenia, sporządzonego w związku narodzinami dziecka poczętego w drodze ciąży zastępczej. W obydwu sprawach Trybunał uznał, że nie doszło do naruszenia życia rodzinnego ani prywatnego rodziców, jako że do tej pory pokonywali wszelkie problemy związane z brakiem wpisów do rejestru, a nikt nie ingerował w *de facto* wspólne życie rodziny, ale wskazał jednak, że przekroczono przysługujący państwu margines uznania i naruszono prawo dzieci do życia prywatnego¹⁷, a w szczególności prawo do tożsamości, którego w ocenie Trybunału integralną częścią są relacje z rodzicami (w tym prawne ich uznanie) i obywatelstwo. Należy podkreślić, że w obydwu sprawach dziecko zostało poczęte z materiału genetycznego ojca docelowego (co czyniło go ojcem biologicznym), umowy o macierzyństwo zastępcze zostały zawarte i wykonane za granicą, w kraju, w którym były w pełni legalne, co za tym idzie – istniała ważna więź prawna, uznana przez inny kraj. Według oceny Trybunału brak odpowiedniego wpisu utrudnia dzieciom pełne utożsamienie się z rodziną oraz może budzić wewnętrzne wątpliwości co do własnego pochodzenia, a także wiąże się z niepewnością co do możliwości uzyskania obywatelstwa francuskiego według obowiązującego we Francji *ius sanguinis*, jako że dzieci nie są legalnie uznane za potomków obywatela Francji. Ponadto brak prawnego uznania relacji rodzinnych powoduje problemy przy spadkobranium po rodzicach docelowych, pogarszając sytuację dzieci, co również uznano za pozbawienie jednego z dalszych komponentów tożsamości, co więcej w razie śmierci rodzica biologicznego drugi rodzic zostałby pozbawiony wszelkich praw względem dzieci¹⁸.

¹⁷ Mennesson v. France § 100.

¹⁸ *Ibidem* § 68.

Prawo do poszanowania prywatności zakłada, że każdy powinien mieć możliwość ustalenia istoty swojej tożsamości, w tym pochodzenia, co w powyższych sprawach zostało poważnie naruszone¹⁹. Podkreślając ważność więzi genetycznej, jako elementu tożsamości człowieka, Trybunał stwierdził, że nie można uznać za zgodne z dobrem dziecka pozbawienie go prawnego uznania relacji z rodzicem biologicznym²⁰. Mimo że zgodnie z Konwencją jest całkowicie dozwolone, by państwo dążyło do powstrzymywania swoich obywateli od uciekania się do metod wspomaganego rozrodu poza terytorium kraju, które są zakazane na jego własnym terytorium²¹, Trybunał uznał, że władze francuskie przekroczyły dopuszczalny margines uznania i dopuściły się naruszenia prawa do poszanowania prywatności dzieci w rozumieniu art. 8 EKPC²². Wyroki te stały się fundamentem dla wielu następnych oraz utrwały w praktyce Trybunału, wspomniane na wstępie, rozdzielenie prawa do życia rodzinnego rodziców docelowych i prawa do życia prywatnego dzieci.

5. PARADISO I CAMPANELLI PRZECIWKO WŁOCHOM²³

Małżonkowie po wyczerpaniu metod konwencjonalnych i nieudanych próbach adopcji skorzystali z pomocy rosyjskiej kliniki. Dziecko narodziło się w wyniku zapłodnienia *in vitro* przy użyciu komórek rozrodczych nieznanych dawców, konsekwencją czego nie posiadało biologicznej więzi z Panem Campanelli ani Panią Paradiso. Kobieta, która urodziła dziecko, zrzekła się praw rodzicielskich, a rosyjskie władze wydały akt urodzenia, w którym widnieli rodzice docelowi. Małżonkowie sprowadzili dziecko do Włoch, ponieważ działali poza granicami standardowej procedury adopcyjnej, z naruszeniem wydanej zgody na adopcję (dziecko było zbyt młode), a także ze względu na brak więzi biologicznej władze włoskie odebrały dziecko i oddały je do adopcji.

Na gruncie zaistniałego stanu faktycznego Trybunał musiał rozstrzygnąć, czy działania państwa naruszały prawo do poszanowania więzi rodzinnych i życia prywatnego, a w tym celu konieczne było ustalenie, czy takowe więzi powstały między dzieckiem a rodzicami docelowymi. Na gruncie tego zagadnienia orzecznictwo Trybunału wskazuje, że w pewnych sytuacjach istnieje *de facto* życie rodzinne między osobą dorosłą lub dorosłymi a dzieckiem w przypadku braku więzi biologicznych, czy uznanego związku prawnego, pod warunkiem że istnieją rzeczywiste więzi

¹⁹ *Ibidem* § 99.

²⁰ *Ibidem* § 80, 96.

²¹ *Ibidem* § 62, 80, 99.

²² *Ibidem* § 100.

²³ Przedmiotem opracowania jest wyrok Wielkiej Izby z 2017.

osobiste²⁴, oparte chociażby o rolę, jaką pełnią te osoby w życiu dziecka, czas spędzony razem i jego jakość, obecność przy najważniejszych momentach jego życia, emocjonalne przywiązanie dziecka, wpływ, jaki wywarli na jego wychowanie²⁵.

W rozpatrywanym przypadku Trybunał uznał, że w trakcie ośmiomiesięcznego współzamieszkiwania małżonków z dzieckiem, w czasie którego pełnili *de facto* rolę jego rodziców, doszło do wytworzenia bliskich więzi emocjonalnych, co potwierdzał raport z czynności podjętych przez funkcjonariuszy państwowych. Ostatecznie ze względu na brak jakiegokolwiek więzi biologicznej między dzieckiem a rodzicami docelowymi, relatywnie krótki okres wspólnego życia i jego przerwanie oraz wątpliwości dot. ewentualnej więzi prawnej Trybunał stwierdził, że nie doszło do naruszenia prawa do poszanowania więzi rodzinnych²⁶.

W odniesieniu do życia prywatnego Trybunał wskazał, że nie ma uzasadnionego powodu wykluczać z jego zakresu więzi emocjonalnych powstałych między dorosłym a dzieckiem w sytuacjach innych niż pokrewieństwo, związanych z życiem i tożsamością dziecka²⁷. Jednak środki zastosowane przez państwo uznał za właściwe i nie orzekł naruszenia art. 8. Jednocześnie Trybunał odmówił rozpatrzenia wniosków składanych przez małżonków w imieniu dziecka, konsekwencją czego nie zostały zbadane kwestie w nich podnoszone, wprawdzie znajduje to uzasadnienie w dotychczasowym orzecznictwie²⁸, to budzi jednak poważne wątpliwości. W świetle tego rozstrzygnięcia dziecko ze względu na brak rodziców biologicznych i jakiegokolwiek więzi prawnej z osobą dorosłą ostatecznie nie ma możliwości dochodzenia przed Trybunałem naruszeń swoich praw chronionych przez Konwencję. Należy zauważyć, że w sytuacjach osób nieletnich Trybunał dopuszcza składanie *application* w imieniu innej osoby przez *legal representative*, jak dotąd brakuje jednak orzeczenia, które rozszerza krąg osób legitymowanych w sytuacji, gdy dziecko nie ma odpowiedniego przedstawiciela. Ten stan rzeczy stoi w sprzeczności z art. 3 Konwencji praw dziecka. Choć brakuje ogólnej definicji dobra dziecka, to bez wątpienia powyższy brak będzie jego naruszeniem. Podmiotem, który wystąpiłby w imieniu dziecka, nie może być przecież państwo, które samo dopuściło się naruszeń.

Ze względu na rozstrzygnięcia podjęte w powyższej sprawie dziecko nie posiada obywatelstwa. W konsekwencji anonimowości dawców komórek rozrodczych narodowość dziecka nie może zostać ustalona. Wedle prawa włoskiego dziecko o nieznaney narodowości urodzone za granicą jest uznane jako *foreign minor*. Zostało ono oddane do adopcji przez służby włoskie.

²⁴ Paradiso i Campanelli v. Italy § 148.

²⁵ Moretti i Benedetti v. Italy; Kopf i Liberda v. Austria.

²⁶ Paradiso i Campanelli v. Italy § 157.

²⁷ *Ibidem* § 161.

²⁸ Margareta and Roger Andersson v. Sweden, 1992, § 101; Lithgow and Others v. the United Kingdom, 1986, § 207; Petkov and Others v. Bulgaria, 2009, § 82.

6. A.M. PRZECIWKO NORWEGII

W powyższej sprawie rodzice docelowi nie byli małżeństwem. Ponadto w trakcie procesu surogacji, a jeszcze przed zajściem przez surogatkę w ciążę ich związek uległ zupełnemu rozkładowi. Pomimo rozstania kontynuowali oni procedurę surogacji z pomocą agencji pośredniczącej w Teksasie, czego efektem były narodziny dziecka z komórki ojca docelowego E.B. oraz anonimowej kobiety. Po urodzeniu dziecko mieszkało w Stanach Zjednoczonych z matką docelową. Po wspólnym powrocie do Norwegii rodzice docelowi nie mogli dojść do konsensusu w zakresie planu kontaktów z dzieckiem oraz zasad pieczy naprzemiennej. Ostatecznie uznany przez władze norweskie jako biologiczny i prawny ojciec E.B. zatrzymał dziecko u siebie i zakończył jego kontakty z matką docelową²⁹, której według prawa krajowego Norwegii nie przysługiwały żadne prawa wobec dziecka³⁰.

Władze norweskie dokonały wpisu do aktów stanu cywilnego, który wskazywał rodziców ojca docelowego oraz matkę surogacyjną, jako że wedle prawa norweskiego matką dziecka jest kobieta, która je urodziła. Tym samym organy odmówiły zupełnie uznania macierzyństwa skarżącej. Trybunał poparł takie stanowisko, wskazując, że kobieta nie posiada żadnych obiektywnych więzi z dzieckiem, w szczególności więzi biologicznych. Wskazano również na szeroki w tym zakresie margines uznania, jakim dysponują państwa, ze względu na ciągły brak europejskiego konsensusu³¹.

Należy jednak zwrócić uwagę na zdanie odrębne wyrażone przez sędziego I. Jelić, który sprzeciwił się temu wyrokowi, twierdząc, że pozbawienie dziecka relacji z kobietą, która od samego początku dążyła do bycia matką i dołożyła do tego wiele starań, a do tego była głównym opiekunem przez pierwsze półtora roku życia, jest sprzeczne z dobrem dziecka. Dodatkowo wskazał on, że poznanie prawdy na dalszym etapie życia może doprowadzić do znacznego pogorszenia relacji dziecka z ojcem i macochą, jak również skutkować znacznym pogorszeniem poczucia tożsamości i pewności pochodzenia³².

7. POLSKIE PRAWO I ORZECZNICTWO

Podjęcie ustawodawców do zjawiska ciąży zastępczej jest różne, w niektórych państwach brakuje regulacji bezpośrednio się do niej odnoszących, w innych jest ona dopuszczona, ale w różnym zakresie (np. tylko altruistyczna), istnieją także

²⁹ A.M. v. Norway § 5–24.

³⁰ *Ibidem* § 57.

³¹ *Ibidem* § 126–135.

³² *Ibidem*, Dissenting opinion of Judge Jelić § 24–51.

systemy prawne, gdzie ciąża zastępcza jest zakazana pod groźbą odpowiedzialności karnej (w różnym zakresie penalizacji)³³. Polska zasadniczo należy do pierwszej z wymienionych grup, zarówno przepisy Kodeksu Cywilnego, Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, a także ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego nie regulują dopuszczalności zawierania umów surogacji ani sposobów rozwiązywania mogących się rodzić z tego tytułu konsekwencji, co za tym idzie, brakuje jednoznacznego zakazu, ale również oficjalnych uregulowań w tej kwestii³⁴. Jednocześnie w polskiej dogmatyce prawa wskazuje się na niedopuszczalność zawarcia skutecznej umowy o surogację³⁵.

Zasadniczo państwa opowiadają się w zakresie macierzyństwa za jedną z dwóch opcji, uznając za matkę z prawnego punktu widzenia kobietę genetycznie powiązaną z dzieckiem lub tą, która je urodziła. Na gruncie prawa polskiego obowiązuje ten drugi wariant, zgodnie z treścią art. 61⁹ Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego: „Matką dziecka jest kobieta, która je urodziła”. Konstytucyjność tego rozwiązania jest jednak poddawana w wątpliwość³⁶.

Na gruncie polskiego orzecznictwa w przedmiocie surogacji istotny jest wyrok NSA z dnia 16 lutego 2022 r. II OSK 128/19, który porusza kwestię potwierdzenia obywatelstwa polskiego dziecka urodzonego z matki zastępczej. Według NSA zagadnienie nabycia obywatelstwa podlega wyłącznie reżimowi publicznoprawnemu, a zatem nie będą miały zastosowania w sprawie potwierdzenia posiadania obywatelstwa polskiego normy prawnorodzinne, które wskazują na sposoby potwierdzenia biologicznego pokrewieństwa pomiędzy dzieckiem a jego rodzicami. Instytucji prawa publicznego nie powinno się interpretować przez zasady i normy prawa prywatnego. Dla statusu prawnego dziecka, w tym możliwości potwierdzenia posiadania polskiego obywatelstwa, nie ma znaczenia, czy urodziła je matka zastępcza, czy że rodzicami są dwaj mężczyźni, ale to, że rodzi się istota ludzka obdarzona przyrodzoną i niezbywalną godnością, która ma prawo do obywatelstwa, jeśli jedno z rodziców jest polskim obywatelem. Sąd stwierdził również, że w sprawie nie ma znaczenia kwestia dopuszczalności zawierania umów o zastępcze macierzyństwo na gruncie prawa polskiego, gdyż to nie w Polsce doszło do zawarcia tego typu umowy i nie w Polsce urodziło się dziecko poczęte dzięki

³³ M. Fras, D. Abłażewicz, *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2008, nr 6, s. 37 i nast.

³⁴ P. Witzak-Bruś, *Surogacja. Aspekty prawne macierzyństwa zastępczego*, WKP 2021, s. 98.

³⁵ M. Mikluszka, *Czy można kupić dziecko, czyli problemy prawne i etyczne związane z macierzyństwem zastępczym*, [w:] *Współczesne wyzwania bioetyczne*, red. L. Bosek, M. Królikowski, Warszawa 2010, s. 326–330; Ł. Mirocha, „Macierzyństwo zastępcze” w aktualnym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, „Prawo w Działaniu” 2018, nr 34, s. 167.

³⁶ B. Oszkinis, *Macierzyństwo. Aspekty materialnoprawne, procesowe i kolizyjnoprawne*, Warszawa 2019, s. 143–191.

niej. Na podstawie art. 14 pkt 1 Ustawy o obywatelstwie polskim skarżąca nabyła obywatelstwo polskie z mocy prawa przez urodzenie, gdyż jej ojcem jest obywatel polski³⁷. Podobnie NSA wskazał w wyroku z 10.10.2018 r., II OSK 2552/16, LEX nr 2586953.

Jednocześnie w Uchwale z dnia 2 grudnia 2019 r., sygn. II OPS 1/19 NSA nie dopuścił transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice wpisano osoby tej samej płci, gdyż w ocenie sądu taka transkrypcja byłaby sprzeczna z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego³⁸. Jak słusznie zauważył T. Tadla, odmowa transkrypcji aktu urodzenia zamyka dzieciom wychowywanym przez pary jedнопłciowe drogę do uzyskania polskiego dokumentu tożsamości, a w konsekwencji uniemożliwia korzystanie z praw wynikających ze statusu obywatelskiego. Z kolei dokonywanie transkrypcji tych aktów z pominięciem danych jednego z rodziców powoduje, że o władzy rodzicielskiej jednego z opiekunów decyduje się *de facto* w drodze czynności materialno-technicznej, jaką jest transkrypcja, a nie w żadnej z form przewidzianych w KRO (np. w toku postępowania sądowego o zaprzeczenie ojcostwa lub zaprzeczenie macierzyństwa)³⁹. Z zastrzeżeniem, że w przedmiocie obywatelstwa dziecka, w świetle wyżej omówionego wyroku z NSA 2022 r., teza jest nieaktualna⁴⁰.

8. HANDEL LUDŹMI

Na gruncie karnistycznej definicji handlu ludźmi ujętej w art. 115 § 22 Kodeksu karnego (dalej: k.k.), choć nie jest to materia bezsporna, w dogmatyce prawa zdaje się przeważać pogląd, że działań związanych z macierzyństwem zastępczym nie należy traktować jako wypełniających znamiona handlu ludźmi, chyba że dojdzie do przekazania dziecka w celu, o którym mowa w art. 115 § 22 k.k., czyli wykorzystania, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, pracy lub usługach o charakterze przymusowym, żebractwie, niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy⁴¹.

³⁷ Wyrok NSA z dnia 16 lutego 2022 r. II OSK 128/19, LEX nr 3317947.

³⁸ Uchwała NSA z 2.12.2019 r., II OPS 1/19, ONSAiWSA 2020, nr 2, poz. 11.

³⁹ T. J. Tadla, *Transkrypcja aktu stanu cywilnego. Glosa do uchwały NSA z dnia 2 grudnia 2019 r.*, II OPS 1/19, PiP 2022, nr 3, s. 170–178.

⁴⁰ Zob. także: Wyrok NSA z 27.02.2023 r., II OSK 388/20, LEX nr 3573390; Wyrok NSA z 10.10.2018 r., II OSK 2552/16, LEX nr 2586953; Wyrok WSA w Krakowie z 10.05.2016 r., III SA/Kr 1400/15, LEX nr 2056842; Wyrok WSA w Krakowie z 4.06.2019 r., III SA/Kr 233/19, LEX nr 2691369.

⁴¹ K. Burdziak, Ł. Pohl, *Tzw. macierzyństwo zastępcze (surrogate motherhood) w świetle polskiego prawa karnego. Uwagi de lege lata i postulaty de lege ferenda*, [w:] *Fundamentalne praw-*

Ponadto inną formą wykorzystania poniżającą godność człowieka może być także „posiadanie” dziecka wyłącznie dla zaspokojenia potrzeb innych osób, a więc np. „posiadanie” dziecka przez „rodziców” wyłącznie dla samego posiadania, zaspokojenia ich potrzeby podążania za modą czy dla umożliwienia im uzyskania dodatkowych środków finansowych⁴². W kontekście ostatniego zdania należy zwrócić uwagę na pogląd przeciwny, mianowicie zdaniem W. Górowskiego, ze względu na to, że ustawodawca nie wymienił w treści art. 115 § 22 k.k. posiadania potomstwa lub adopcji, nie wydaje się możliwa interpretacja, że cel taki jest wykorzystaniem człowieka⁴³, a także nie sposób wyłożyć zawartego we wspomnianym artykule sformułowania lub w innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka w ten sposób, aby uznać, iż przekazanie dziecka w ramach zastępczego macierzyństwa jest owym innym naruszeniem godności dziecka⁴⁴.

Powyższe, jak się wydaje, znajduje potwierdzenie, w orzecznictwie sądów. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na wyrok SA we Wrocławiu z 11.12.2013 r., w którym wskazano, że: „Sąd I instancji zasadnie dostrzega, że dla przypisania zbrodni handlu ludźmi niezbędne jest ustalenie, że celem działania sprawców było wykorzystanie ofiary. Stąd niezrozumiałe są jednocześnie stwierdzenia, że: »każdy obrót dzieckiem pozbawiony sądowej kontroli jest równoznaczny z popełnieniem zbrodni handlu ludźmi. [...], gdy przekazanie dziecka odbywa się z wyłączeniem wszelkiej ochrony prawnej, to w każdym przypadku stanowi ono handel dzieckiem [...] każde zatem przekazanie dziecka za określone pieniądze stanowi zbrodnię, o której mowa w art. 189a § 1 k.k.«. Takie ujęcie jest sprzeczne z art. 189a § 1 k.k. [...] Słusznie obrońcy podnoszą, że w art. 115 § 22 k.k. chodzi o cel nieczny, niegodziwy, a w istocie wypełniający przedmiotowe znamiona przestępstwa [...] Celem transferu ofiary handlu ludźmi objętym wolą sprawcy jest takie jej następcze użycie, które jest sprzeczne z godnością, poczuciem własnej wartości, podmiotowością, wolnością stanowienia o sobie. Tak rozumiany wyzysk wiąże się w szczególności z obiektywnie krzywdzącą eksploatacją osoby pozostającej w stanie zależności o takim natężeniu, że daje sposobność do używania jej jak rzeczy”⁴⁵.

Podobnie SO w Gdańsku w postanowieniu z 5.07.2013 r.: „W ocenie Sądu orzekającego, działanie oskarżonych nie wypełniło znamion czynu zabronionego. Poza wyszczególnionymi celami działania sprawców »handlu ludźmi«, zachowanie oskarżonych nie miało również na celu innego wykorzystania poniżającego

ne problemy Surrogate Motherhood – perspektywa krajowa, red. P. Mostowik, Warszawa 2019, s. 578–579.

⁴² *Ibidem*, s. 580.

⁴³ W. Górowski, *Zastępcze macierzyństwo a prawo karne. Przegląd krajowego materialnego prawa karnego i stanowiska doktryny na temat surrogate motherhood (tzw. urodzenia zastępczego) i handlu dziećmi*, [w:] *Fundamentalne prawne problemy...*, *op. cit.*, s. 623.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 624.

⁴⁵ Wyrok SA we Wrocławiu z 11.12.2013 r., II AKa 393/13, LEX nr 1416490.

godność człowieka. W ocenie Sądu znaczenie tego określenia należy odczytywać w nawiązaniu do innych wymienionych w przepisie form wykorzystania [...]. Celem działania oskarżonych było natomiast zapewnienie dziecku opieki, bardziej dostatniego życia przez pewien czas przez osobę, która mogła udzielić opieki i zapewnić dziecku warunki rozwoju. Matka biologiczna miała niestabilną sytuację osobistą i materialną. Nie stwierdzono, aby oskarżona w jakikolwiek sposób zagroziła dobru dziecka⁷⁴⁶.

W obu tych sprawach doszło do przekazania dziecka innym osobom w zamian za korzyść majątkową. Zarówno jednak w pierwszej, jak i w drugiej sprawie sądy orzekające uznały, że nie zostały zrealizowane znamiona przestępstwa handlu ludźmi⁴⁷.

9. CZYNY Z § 2 I § 3 ART. 211A USTAWY K.K.

Nowelizacja z dnia 16.10.2019 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 2128) rozszerzyła dotychczasową regulację dotyczącą przestępstwa handlu ludźmi o sytuację, gdy osoba, której przysługuje władza rodzicielska nad dzieckiem, wyraża zgodę na adopcję tego dziecka przez inną osobę: 1) w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, zatajając ten cel przed sądem orzekającym w postępowaniu w sprawie o przysposobienie, a w przypadku wyrażenia przez rodzica zgody na przysposobienie dziecka w przyszłości bez wskazania osoby przysposabiającego przed sądem przyjmującym oświadczenie o wyrażeniu tej zgody, 2) z pominięciem postępowania w sprawie o przysposobienie. Tą samą karą objęła osobę wyrażającą zgodę na adopcję dziecka przez siebie w powyższych warunkach.

Regulacja ta obejmuje swoim zakresem co najmniej część przypadków cięży zastępczej. Mając na względzie zasadę terytorialności wyrażoną w art. 5 k.k., należy zauważyć, że warunkiem odpowiedzialności za czyn popełniony za granicą jest uznanie takiego czynu za przestępstwo również przez ustawę obowiązującą w miejscu jego popełnienia. Stąd art. 221a k.k. nie obejmuje swoim zakresem przypadków surogacji transgranicznej, gdy państwo, w którym przeprowadzono procedurę, dopuszcza cięży zastępczą czy też jej nie zakazuje przepisem karnym (np. Ukraina). Ponadto powyższy przepis nie obejmuje swoim zakresem przypadków surogacji altruistycznej, tj. gdy osoby zaangażowane w praktykę nie odnoszą żadnych korzyści majątkowych czy osobistych. W odniesieniu do § 2 pkt 2 omawianego przepisu należy zauważyć również, że nie dochodzi do adopcji z pominięciem postępowania w sprawie przysposobienia w sytuacji, gdy rodzice docelowi są

⁴⁶ Postanowienie SO w Gdańsku z 05.07.2013, aK 78/13, nie publ.

⁴⁷ P. Banaszak, K. Burdziak, *Tzw. macierzyństwo zastępcze – kilka uwag w kontekście nowelizacji Kodeksu karnego*, MOP 2020, nr 4, s. 184–187.

również rodzicami genetycznymi (dawcami komórek rozrodczych), gdyż zgodnie z Konstytucją RP są oni rodzicami⁴⁸.

Powyższa regulacja jest krytykowana w dogmatyce prawa ze względu na to, że jest niewystarczająca i kontrskuteczna. Jednocześnie należy przede wszystkim kierować się dobrem dziecka, w wielu przypadkach przekazanie dziecka może uchronić je przed życiem w rodzinie, gdzie byłoby ono niechciane, może uchronić je przed krzywdą, porzuceniem. Należy w związku z tym odpowiedzieć sobie na pytanie, czy nie byłoby lepszym rozwiązaniem, aby dziecko wychowywało się w rodzinie, która chce mu zapewnić opiekę, jak najlepsze warunki życia oraz prawidłowy rozwój, nawet jeżeli przekazanie dziecka tej rodzinie miałyby nastąpić w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej czy też z pominięciem postępowania o przysposobienie⁴⁹.

W uzasadnieniu projektu ustawy wprowadzającej powyższą regulację macierzyństwo zastępcze stawia się na równi z handlem dziećmi i zakłada z góry jego szkodliwość. O ile należy jak najbardziej wspierać wszelkie formy zwalczania procederu handlu ludźmi, to stawianie go na równi z surogacją, bez uwzględnienia złożoności jej problematyki jest błędne. Chociażby, w jaki sposób, w sytuacji gdy rodzice docelowi są jednocześnie rodzicami genetycznymi (dawcami komórek rozrodczych), miałyby dojść do naruszenia dobra prawnie chronionego? Co konkretnie miałyby chronić powyższy przepis w powyższej sytuacji? W jaki sposób macierzyństwo zastępcze miałyby być sprzeczne z dobrem dziecka? W istocie rzeczy penalizowanie tej praktyki prowadzi do naruszenia jego dobra, w tym naruszenia jego prawa do tożsamości, a konkretnie prawa poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką.

PODSUMOWANIE

Prawo do tożsamości nie posiada jednolitej koncepcji ani legalnej definicji w żadnym akcie prawnym, zarówno prawa międzynarodowego, jak i krajowego. Katalog jego elementów pozostaje otwarty. W odniesieniu do sytuacji dziecka poczętego w drodze macierzyństwa zastępczego najistotniejsze i potencjalnie zagrożone naruszeniem są aspekty: obywatelstwa, poznania swojego pochodzenia, swoich rodziców (biologicznych, genetycznych, społecznych), utrzymywania z nimi relacji tudzież pozostawania pod ich opieką, a także transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia czy innej formy prawnej uznania relacji z rodzicami docelowymi (w sytuacjach surogacji transgranicznej).

⁴⁸ B. Oszkiniś, *op. cit.*, s. 143–191.

⁴⁹ P. Banaszak, K. Burdziak, *op. cit.*, s. 187–189.

Państwa korzystają nadal z dość szerokiego marginesu uznania, co jest spowodowane brakiem konsensusu co do traktowania praktyki ciąży zastępczej. Na gruncie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka można zaobserwować sporą dozę powściągliwości w uznawaniu relacji między dzieckiem a rodzicami docelowymi za objęte art. 8, czy to na gruncie relacji rodzinnych, czy życia prywatnego. Efektem czego dopuszcza się daleko idącą ingerencję państw w stosunki łączące te osoby, co ma swoje negatywne skutki w kontekście ochrony praw dziecka i jego dobra. Dodatkowym problemem, pojawiającym się w praktyce i dyskutowanym w literaturze prawniczej jest kwestia kolizji praw dziecka z prawem do anonimowości dawców gamet, na gruncie której należy zauważyć, że o ile prawo do poznania swojego pochodzenia nie jest absolutne, to niekiedy za ujawnieniem tożsamości dawców gamet mogą przemawiać również kwestie natury zdrowotnej.

Na gruncie prawa polskiego surogacja nie jest uregulowana, dogmatyka prawa wskazuje na całkowitą niedopuszczalność zawierania umów o macierzyństwo zastępcze. W przedmiocie transkrypcji zagranicznych aktów urodzenia istnieje problem dotyczący dzieci poczętych w drodze macierzyństwa zastępczego, z udziałem par jedнопłciowych, zaś centralnym punktem sporu jest możliwość zastosowania klauzuli porządku publicznego w celu odmowy dokonania transkrypcji takiego aktu urodzenia. Przeciwnicy stosowania wspomnianej klauzuli wskazują na naruszenia praw dziecka, które z tego wynikają. Mianowicie prowadzi to do sytuacji pozbawienia możliwości uzyskania polskiego dokumentu tożsamości i pozbawienia władzy rodzicielskiej co najmniej jednego z rodziców w drodze zwykłej czynności materialno-technicznej. W ostatnich latach można zauważyć jednak pozytywną zmianę, na gruncie problematyki potwierdzenia obywatelstwa dziecka urodzonego w powyższych okolicznościach, gdyż NSA dopuszcza potwierdzenie jego obywatelstwa, mimo że nadal niedopuszczalna jest transkrypcja takiego aktu urodzenia.

Jednocześnie na gruncie naszego porządku prawnego surogacja w pewnym zakresie objęta jest sankcją karną, gdyż niektóre jej rodzaje, w opisanych w niniejszym opracowaniu przypadkach będą wypełniały znamiona czynu zabronionego z § 1 lub 2 art. 211a k.k.

Uwzględniając powyższe, należy zauważyć, że konieczne jest utworzenie jasnych ram prawnych, uwzględniających złożoność problematyki ciąży zastępczej i mających u swojej podstawy dobro dziecka, jasno określając jego sytuację prawną, chroniąc jego prawa, w tym prawo do tożsamości. Choć surogacja pozostaje kontrowersyjną praktyką, pod której hasłem mamy do czynienia z wieloma istotnie różniącymi się sytuacjami i wobec której głoszone są najróżniejsze, często skrajne poglądy i postulaty, to niezależnie od stosunku do tej praktyki nie należy zapominać, że najważniejsze jest dobro dziecka.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Banaszak P., Burdziak K., *Tzw. macierzyństwo zastępcze – kilka uwag w kontekście nowelizacji Kodeksu karnego*, MOP 2020, nr 4.
- Burdziak K., Pohl L., *Tzw. macierzyństwo zastępcze (surrogate motherhood) w świetle polskiego prawa karnego. Uwagi de lege lata i postulaty de lege ferenda*, [w:] *Fundamentalne prawne problemy Surrogate Motherhood – perspektywa krajowa*, red. P. Mostowik, Warszawa 2019.
- Fras M., Abłażewicz D., *Reżim prawny macierzyństwa zastępczego na tle porównawczym*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2008, vol. 6.
- Górowski W., *Zastępcze macierzyństwo a prawo karne. Przegląd krajowego materialnego prawa karnego i stanowiska doktryny na temat surrogate motherhood (tzw. urodzenia zastępczego) i handlu dziećmi*, [w:] *Fundamentalne prawne problemy Surrogate Motherhood – perspektywa krajowa*, red. P. Mostowik, Warszawa 2019.
- Hodgkin R., Newell P., *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, Geneva 2007.
- Jaffé P.D., *Access to one’s origins from a psychological point of view*, [w:] *European Commission, Challenges in adoption procedures in Europe – ensuring the best interests of the child*, Joint council of Europe and European Commission conference, 30 November–1 December 2009, Strasbourg 2011.
- Jakuszczyk A., *Prawo poznania własnych rodziców w świetle Konwencji o prawach dziecka*, Bydgoszcz 2017.
- Krekora-Zajac D., *Prawo do poznania matki biologicznej według krajowego prawa rodzinnego*, Warszawa 2014. DOI: <https://doi.org/10.37232/sp.2014.1.5>.
- Księga Rodzaju 16; 30.
- Michałkiewicz-Kądziela E., *Prawo do tożsamości człowieka w prawie polskim i międzynarodowym*, Warszawa 2020, wyd. 1.
- Mikluszka M., *Czy można kupić dziecko, czyli problemy prawne i etyczne związane z macierzyństwem zastępczym*, [w:] *Współczesne wyzwania bioetyczne*, red. L. Bosek, M. Królikowski, Warszawa 2010.
- Mirocha Ł., „Macierzyństwo zastępcze” w aktualnym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, „Prawo w Działaniu” 2018, nr 34. DOI: <https://doi.org/10.32041/PWD.3404>.
- Nestorowicz M., *Prawo medyczne*, Toruń 2000.
- Oszkinis B., *Macierzyństwo, Aspekty materialnoprawne, procesowe i kolizyjnoprawne*, Warszawa 2019.
- Safjan M., *Prawne problemy zastępczego macierzyństwa*, [w:] *Prawne problemy ludzkiej prokreacji*, red. W. Lang, Toruń 2000.
- Soniewicka M., *Dylematy zastępczego macierzyństwa*, Kraków 2009.
- Tadla T. J., *Transkrypcja aktu stanu cywilnego. Glosa do uchwały NSA z dnia 2 grudnia 2019 r.*, II OPS 1/19, PiP 2022, nr 3.
- Türk R., Terzioğlu F., *Ethical Issues in The Surrogate Maternity Practice*, Ankara 2014.
- Van Bueren G., *Children’s Access to Adoption Records; State Discretion or an Enforceable International Rights?*, “Modern Law Review” 1995, nr 58 (1). DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.1995.tb01993.x>.
- Witczak-Bruś P., *Surogacja. Aspekty prawne macierzyństwa zastępczego*, WKP 2021.

Akty prawne

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r, Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284.
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59.
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, Dz.U. 2014 poz. 1741.

Orzecznictwo

- Uchwała NSA z 2.12.2019 r., II OPS 1/19, ONSAiWSA 2020, nr 2, poz. 11.
- Wyrok ETPCz – A.M. v. Norway (Application no. 30254/18).
- Wyrok ETPCz – Kopf i Liberda v. Austria (Application no. 1598/06).
- Wyrok ETPCz – Labassee v. France (Application no. 65941/11).
- Wyrok ETPCz – Lithgow and Others v. the United Kingdom, 1986.
- Wyrok ETPCz – Margareta and Roger Andersson v. Sweden, 1992.
- Wyrok ETPCz – Mennesson v. France (Application no. 65192/11).
- Wyrok ETPCz – Moretti i Benedetti v. Italy (Application no. 16318/07).
- Wyrok ETPCz – Paradiso and Campanelli v. Italy (Application no. 25358/12).
- Wyrok ETPCz – Petkov and Others v. Bulgaria, 2009.
- Wyrok NSA z 10.10.2018 r., II OSK 2552/16, LEX nr 2586953.
- Wyrok NSA z 10.10.2018 r., II OSK 2552/16, LEX nr 2586953.
- Wyrok NSA z 16.02.2022 r. II OSK 128/19, LEX nr 3317947.
- Wyrok NSA z 27.02.2023 r., II OSK 388/20, LEX nr 3573390.
- Wyrok SA we Wrocławiu z 11.12.2013 r. II AKa 393/13.
- Wyrok WSA w Krakowie z 10.05.2016 r., III SA/Kr 1400/15, LEX nr 2056842.
- Wyrok WSA w Krakowie z 4.06.2019 r., III SA/Kr 233/19, LEX nr 2691369.

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł dotyczy prawa do tożsamości dzieci urodzonych w drodze macierzyństwa zastępczego. Jest to przegląd prawa międzynarodowego, orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (w szczególności Mennesson przeciwko Francji, Labassee przeciwko Francji, Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom, A.M. przeciwko Norwegii), polskiego prawa stanowionego, orzecznictwa i literatury prawniczej, którego celem jest ustalenie: czym jest prawo do tożsamości, jaki jest jego zakres i elementy, a także jaki jest aktualny standard ochrony tożsamości dziecka. Artykuł porusza również problematykę konfliktu między prawem do tożsamości dziecka urodzonego w wyniku ciąży zastępczej, w kontekście prawa do poznania swojego pochodzenia, a prawem do prywatności dawców gamet, którzy chcą zachować swoją anonimowość.

Słowa kluczowe: surogacja, dziecko, prawo do życia prywatnego, prawo do tożsamości, akty urodzenia, umowy o macierzyństwo zastępcze